

Prevalencija nasilničkog ponašanja među djecom i adolescentima u Bosni i Hercegovini- studija samoprijavlivanja (ISR2-BiH)¹

Muhamed Budimlić - Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Studije "samoprijavlivanja" (ili "samooptuživanja") usmjerene su na prikupljanje i analizu podataka o izvršenim ali formalno neregistrovanim oblicima kriminalnog ponašanja. Ova istraživanja provode se na odabranom uzorku odeređene populacije, tako što respondenti odgovaraju na pitanja o broju, vremenu, načinu ili drugim elementima izvršenih krivičnih djela (ili drugih nelegalnih aktivnosti) koja su ostala neregistrovana od strane nadležnih državnih organa i službi. Tehnike koje se koriste u ovim studijama su anonimno anketiranje ili intervjuisanje.

Jedna od najaktuelnijih studija iz ove oblasti provodi se pod organizacijom *Evropskog kriminološkog udruženja*². U prvom krugu istraživanja, koji se izvodio u periodu 1991.-1994. godina, bilo je uključeno jedanaest evropskih zemalja (Belgija, Njemačka, Engleska, Wels, Finska, Italija, Holandija, Sjeverna Irska, Portugal, Španija, Švicarska) te Sjedinjene Američke Države. Pri kraju ove studije pristupilo se i planiranju sljedećeg kruga istraživanja, čije su pripreme otpočele 2003. godine. Studija ISR2-2 se realizuje u preko trideset zemalja, prije svega Evrope (istraživanje se provelo i u Bosni i Hercegovini³), a uključene su i SAD, Kanada i Venezuela.

U narednom radu bit će prikazane osnovne karakteristike istraživačkog postupka te rezultati istraživanja maloljetičke delinkvencije putem metode "samoprijavlivanja"⁴, sa posebnim naglaskom na prevalenciju nasilničkog ponašanja među djecom i adolescentima u Bosni i Hercegovini.

Ključne riječi

prestupničko ponašanje, djeca i adolescenti, tamna brojka, metod samoprijavlivanja delinkvencije.

Summary - Prevalence of violent behaviour among juveniles in Bosnia and Herzegovina- Self-Reported Study (ISR2-BiH)

Contemporary criminology has two main surveys which are specifically designed to record an estimate of dark figure of crime (delinquency). These are Victim Surveys and Self-report measures of crime (delinquency). Victim surveys provide us with more detailed information about victims, their characteristics and attitudes, as well as with a better description of delinquents and their operations. Sometimes this kind of studies an

¹ Članak je zasnovan na neobjavljenom nacionalnom izvještaju o provedenom istraživanju delinkventnog ponašanja mladih metodom samoprijavlivanja u Bosni i Hercegovini: Budimlić, M., Maljević, A., Muratbegović, E. (2008) *International Self-Reported Delinquency Study: National Report- Bosnia and Herzegovina*, (Neobjavljen nacionalni izvještaj), Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.

² European Society of Criminology

³ National Report- Bosnia and Herzegovina, Budimlić, M., Muratbegović, E., Maljević, A., Sarajevo, 2008.

⁴ Kao izvor za prikaz istraživanja poslužit će "Delinquency in an International Perspective- The International Self-Reported Delinquency Study (ISR2)": Josine Junger-Tas, Ineke Haen Marshall, Denis Ribeaud, Kugler Publications, The Hague, The Netherlands, 2003.

also be used to explore the level of *fear of crime* as well and are, as such, very popular in contemporary criminology. Self-report surveys are instruments through which criminologists ask individuals to admit to various crimes or delinquent acts and those are usually attempting to provide an alternative to official statistics for measuring the extent of crime (mostly juvenile delinquency) in a society. These surveys are extensively being used in Europe, United States and elsewhere. They are most frequently applied for juvenile populations and sometimes they are applied on adults as well.

The second round of International Self-Report Delinquency study (ISR2) is the first self-report delinquency study ever conducted in Bosnia and Herzegovina. The main goals of the research are to evaluate the nature and dynamics of juvenile delinquency in Bosnia and Herzegovina and to attempt to evaluate its dark figure. We are of the opinion that rates of unreported crime are even higher and that within those unreported offences violent crime doubtlessly has a large share. Violence, as an objective indicator of the state's failure to control deviant behaviour, is a difficult burden for the development of Bosnia and Herzegovina's civil society. For the needs of this study we have used a number of questions relevant for the approximation of violence among primary school pupils in Bosnia and Herzegovina. The delinquent behaviours we focused on are: vandalism, weapons, group fights and assault.

Key words

delinquency, juveniles, dark figure, self-reported delinquency.

1. „Samoprijavljena“ delinkvencija

Studije o *samoprijavljenoj delinkvenciji* (e. *Self-reported delinquency*) i *viktimizacijske* studije se u savremenoj kriminologiji najčešće koriste za procjenu "tamne brojke" kriminaliteta i delinkventnog ponašanja uopšte. Dok se viktimizacijske studije za objašnjenje delinkventnog ponašanja više bave žrtvama kriminaliteta i njihovim karakteristikama, pri čemu se često koriste podaci istraživanja "straha od kriminaliteta" (e. *Fear of Crime*), studije o "samoprijavljenoj" delinkvenciji su usmjerene na prikupljanje podataka o oblicima kriminalnog ponašanja koje u anketnim upitnicima priznaju respondenti odabranog uzorka populacije. Ovi podaci se koriste kao alternativa, odnosno kao dopunski podaci zvaničnim statističkim podacima o fenomenološkim karakteristikama kriminaliteta na određenom području. Ova istraživanja se u posljednje vrijeme vrlo često provode u Evropi i SAD-u, pri čemu se obično odnose na populaciju djece i adolescenata, a provode se u cilju projiciranja što jasnije slike o obilježjima delinkventnog ponašanja najmlađeg dijela stanovništva.

Prva značajnija međunarodna studija ove vrste, koja se odnosila na populaciju maloljetnika u Evropi, pokrenuta je 1991. godine čiji su rezultati objavljeni 1994. godine. U istraživanje maloljetničke delinkvencije metodom samoprijavlivanja uključili su se istraživači iz deset evropskih zemalja (Belgija, Njemačka, VB, Finska, Italija, Holandija, Sjeverna Irska, Portugal, Španija, Švicarska), a u istraživanju su participirali i predstavnici SAD, te naknadno i Grčke i Novog Zelanda. Relevantne instance su rezultate studije ocijenile kao „*neprocijeniv izvor novih saznanja o etiologiji delinkventnog ponašanja i izuzetna podloga za tvorcu politika (policy makers)*“.

Pripreme i aktivnosti za drugi krug istraživanja ovom metodom otpočele su u toku 2004. godine, a u istraživanje je uključeno dvadesetdevet evropskih zemalja, kao i Kanada, Vene-

zuela i SAD. Istraživanjem koordinira *Evropsko kriminološko udruženje* (*e. European Society of Criminology*) a upravni odbor (*ISR2 Steering Committee*) je prihvatio da učešće istraživača iz Bosne i Hercegovine.⁵ Druga međunarodna studija o samoprijavljenoj delinkvenciji veoma je važna za Baosnu i Hercegovinu, jer se radi o prvom naučno-istraživačkom poduhvatu o prestupničkom ponašanju djece i adolescenta koja je u ovoj zemlji poduzeta ovom metodom⁶. Poseban značaj ove studije jeste u tome što se radi o prvom međunarodnom kriminološkom istraživanju provedenom sa učešćem Bosne i Hercegovine, nakon ratnih događaja koji su se desili prije petneastak godina u ovoj zemlji, a koje je provedeno u cijeloj državi bez bilo kakvih političkih uticaja. Osnovni ciljevi istraživanja odnosili su se na ocjenjivanje prirode i kretanja delinkventnog ponašanja mladih u Bosni i Hercegovini, te pokušaja procjene njegove „tamne brojke“.

2. Dizajn studija i karakteristike uzorka

Istraživanje u Bosni i Hercegovini je provedeno na nacionalnom reprezentativnom uzorku, koji je obuhvatao učenike završnih razreda iz 37 osnovnih škola iz cijele Bosne i Hercegovine (20 škola iz Federacije Bosne i Hercegovine, 15 škola iz Republike Srpske te 2 škole iz Brčko Distrikta BiH), a omjer po administrativnim jedinicama je načinjen na temelju podataka o procjeni broja stanovnika ovog uzrasta koji su prikazani u zvaničnim statističkim podacima nadležnih agencija. Kao instrument istraživanja korišten je standardizirani upitnik sa 67 pitanja, koji je preveden na bosanski, srpski i hrvatski jezik (dva pisma), pri čemu je korišten tzv. metod *papir-olovka*. Istraživanje na terenu je provedeno u periodu od novembra 2005. godine do maja 2006. godine.

Kao što je naglašeno u uvodnom dijelu rada, podaci dobiveni ovom studijom trebaju poslužiti kao dopuna zvaničnim statističkim pokazateljima o fenomenološkim karakteristikama kriminološkog ponašanja djece i adolescenata, čime bi se trebao ostvariti viši stepen pouzdanosti u sveukupne podatke o ovom fenomenu u našoj zajednici, a posebno o onim oblicima koji najčešće ostanu nezabilježeni od strane policijskih i drugih nadležnih organa za suprotstavljanje ovom obliku prestupništva. Na samom početku provođenja studije postavljena su dva ključna pitanja ili zadatka, a to su donošenje odluke o ciljanoj populaciji te kreiranje ispravnog i adekvatnog uzorka istraživanja. Obzirom da je projektnim zadatkom bilo utvrđeno da se istraživanje treba odnositi na populaciju djece između trinaeste i petnaeste godine života, odlučeno je da se istraživanje provede kroz osnovne škole, pri čemu se posebno uzela u obzir činjenica da upravo ove obrazovne institucije okupljaju najveći broj djece ovog uzrasta u Bosni i Hercegovini. Zbog toga je odlučeno da se za formiranje uzorka istraživanja uključe odjeljenja završnih razreda svih zvanično registrovanih osnovnih škola u oba entiteta kao i Brčko Distriktu BiH.

⁵ Pored BiH, jedina zemlja učesnica iz bivše jugoslovenske države je bila Slovenija. Istraživački tim za BiH su činili saradnici Fakulteta kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu Budimlić Muhamed, Maljević Almir i Muratbegović Elmedin, a kao ankeri su angažovani i studenti završnih godina Fakulteta. Istraživanje je odobreno od strane trinaest resornih ministarstava obrazovanja kao i svih odabranih osnovnih škola u Bosni i Hercegovini, a podržano je i od strane nadležnog odjela OSCE misije u Bosni i Hercegovini.

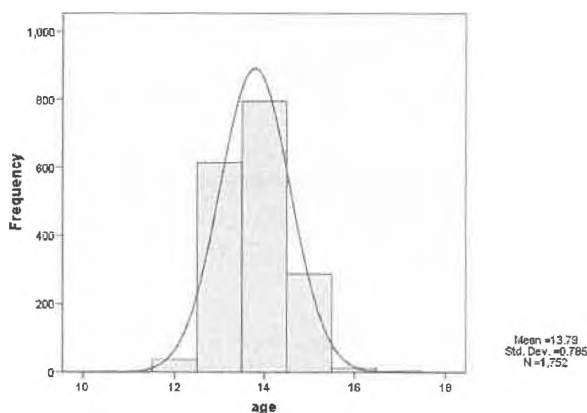
⁶ Istraživanje u Bosni i Hercegovini je podržala i Agencija za razvoj i saradnju, švicarskog Ministarstva vanjskih poslova, a značajan doprinos u svim segmentima provođenja studije naročito je dao Prof.dr. Matin Killias (*University of Lausanne*).

U Bosni i Hercegovini je korišten model nacionalnog reprezentativnog uzorka, pored drugog ponuđenog modela zasnovanog na odabranim gradskim centrima. Ovaj model je izabran u zbog ciljeva istraživanja kao i zbog činjenice da se ovakvo istraživanje prvi put provodi u Bosni i Hercegovini te da bi bilo značajno prikupiti podatke koji bi se odnosili na cjelokupnu teritoriju zemlje. U proces izbora uzorka istraživanja bila su uključena odjeljenja završnih razreda 386 osnovnih škola u Federaciji BiH, 170 škola iz Republike Srpske te 12 osnovnih škola iz Brčko Distrikta BiH. Istraživanju je prethodilo obezbjeđivanje saglasnosti svih resornih ministarstava na svim administrativnim nivoima, te saglasnosti škola koje su odabrane za istraživanje. U narednoj tabeli prikazan je omjer broja respondenata u planiranom uzorku sa podacima broju respondenata koji su učestvovali u istraživanju, odnosno broju upitnika koji su ocijenjeni kao iskoristivi za uključivanje u sve faze obrade podataka.

Planirani uzorak	Prisutni učenici	Odsutni učenici	Učenici koji učestvuju	Iskoristivi upitnici
N=2220	N= 1757	N= 112	N=1756	N=1694

Pitanja o delinkvenciji kategorisana su u tri grupe, i to: a) **samoprijavljena viktimizacija**, b) **prijavlivanje delinkventnog ponašanja prijatelja** i c) **samoprijavlivanje vlastitog prestupničkog ponašanja**.

Populacija učenika bosanskohercegovačkog uzorka (N=1756) obuhvatila je najveći broj djece u starosnoj dobi između 13-te i 15-te godine života. Ova populacija čini 96.8% od ukupnog broja anketiranih učenika koji su dali podatke o svojoj starosti (vidi ilustraciju 1). Iz prikaza unutrašnje kategorizacije vidljivo je da se izdvaja grupa djece sa navršениh 14 godina kao najbrojnija starosna grupacija (N=794 ili 45,3%), što je i očekivano jer je to granična starosna dob unutar populacije učenika završnih razreda u osnovnim školama u Bosni i Hercegovini (vidi tabelu 1).

Ilustracija 1

Ipak, nakon primjene metode krostabulacije, može se primjetiti da se 14-godišnjaci većinom nalaze u kategoriji učenika posljednjeg razreda osnovne škole, što se može objasniti činjenicom da djeca u Bosni i Hercegovini upisuju osnovnu školu sa napunjenih 6 godina (dozvoljeno je, i često se dešava i sa 5,5 godina), što znači da se pri upisu u posljednji razred većina njih nalazi u 14-toj godini života. U kategorijama ostalih starosnih grupacija po broju se izdvaja grupa učenika sa napunjenih 12 godina, koja čini 2.2% uzorka anketiranih učenika, što također objašnjavamo činjenicom ranog polaska u osnovnu školu djece u Bosni i Hercegovini, tako da neki od njih već u dvanaestoj godini ulaze u posljednja dva razreda osnovne škole.

U populaciji učenika koji su dali podatke o svom spolu (N=1753), nalazi se 49,5% ženskog spola i 50,5% učenika muškog spola. Ovakva raspodjela procenata ne odstupa u značajnijoj mjeri od procentualne raspodjele ukupnog procijenjenog stanovništva u Bosni i Hercegovini prema spolu. Prema podacima Svjetske banke, u 2004. godini, od ukupnog procijenjenog broja stanovnika Bosne i Hercegovine 51,3% činili su osobe ženskog spola⁷.

Rezultati analize odgovora na pitanje o državi rođenja učenika obuhvaćenih istraživanjem, došli smo do podatka da je od ukupnog broja učenika koji su odговорili na ovo pitanje (N=1750) u Bosni i Hercegovini rođeno 86.7% djece, dok je kao neku drugu državu rođenja označilo 13.3% anketiranih učenika. Za ovakvu sliku možemo konstatovati da nije u skladu sa našim očekivanjima, uzmemo li u obzir migracije i demografske promjene širih razmjera koje su se desile usljed ratnih aktivnosti početkom 90-tih godina prošloga vijeka u Bosni i Hercegovini ali i ostalim zemljama bivše Jugoslavije.

Dakle, populacija učenika obuhvaćenih uzorkom rođena je početkom 90-tih godina prošlog vijeka, odnosno najvećim dijelom u periodu između 1991. i 1995. godine, što predstavlja vrijeme najtežih ratnih dešavanja na prostoru Bosne i Hercegovine. Ipak i pored navedenih okolnosti možemo reći da su u uzorku u neočekivano visokom procentu obuhvaćena djeca koja su rođena u Bosni i Hercegovini, što bi se moglo objasniti relativno niskim procentima povratka raseljenih i izbjeglih ali i strukturom povratnika prema starosti.

Kao druge države rođenja izdvajaju se Srbija i Crna Gora (uključujući i Kosovo), Hrvatska i Njemačka, koje su kao takve označene od strane 196 anketiranih učenika, odnosno 87.1% od broja učenika koji su prijavili da su rođeni u nekoj drugoj državi. Jedan od najznačajnijih razloga ovakve slike mogao bi se odnositi na činjenicu da su upravo ove zemlje bile obuhvaćene ratnim događajima ili su prihvatale veliki broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u toku ratnih dešavanja. Podaci iz "*Study on Human Development of Bosnia and Herzegovina*" ukazuju da je čak 67% populacije izbjeglica iz Bosne i Hercegovine bilo smješteno u ove četiri države. Također, treba istaći i činjenicu da se upravo iz ovih zemalja bilježi najveći stepen povratka u Bosnu i Hercegovinu u posljednjih 10 godina.

Posebna pažnja u istraživanju *metodom samoprijavljivanja* posvećena je porodičnim strukturama anketiranih učenika, jer upravo ova društvena grupacija nosi odgovornost primarne socijalizacije mladih ljudi koja je ključna u oblikovanju i formiranju ličnosti. Podaci koje

⁷ <http://devdata.worldbank.org>

smo dobili ukazuju da u populaciji učenika koji su odgovorili na ovaj set pitanja (N=1739), u porodicama koje imaju i oca i majku živi 83.27 % respondenata. Dakle njih 16.73 % živi u porodicama koje su prema tradicionalnom shvatanju deficitarnije, a u ovoj kategoriji najbrojniji su slučajevi u kojima respondenti prijavljuju život samo sa majkom (9.49 %, ili 165 slučajeva).

Ovakva situacija može se objasniti činjenicom da je poslije ratnih dešavanja veliki broj djece u Bosni i Hercegovini ostao bez očeva, koji su kao muški dio populacije zemlje bili direktno uključeni u ratna zbivanja. Pored toga, ovakav podatak može se objašnjavati i činjenicom da pri odvajanju i razvodu roditelja djeca mnogo češće ostaju u zajedničkom životu sa majkama nego sa očevima. Kao prilog ovim objašnjenjima navodimo podatke iz ovog istraživanja koji pokazuju da je 156 respondenata (ili 10.23% od onih koji su odgovorili na ovo pitanje) prijavili smrt jednog od roditelja, odnosno 103 slučaj (ili 6.89%) u kojima je prijavljen razvod roditelja anketiranih učenika.

3. Nasilničko delinkventno ponašanje (vandalizam, tjelesne povrede, nošenje oružja i grupne tuče)

Nasilje kao objektivni pokazatelj nemoći zajednice da kontroliše devijantna ponašanja među subjektima društva, danas predstavlja veliko breme za razvoj civilnog društva i u Bosni i Hercegovini. Iako zvanične statistike policije i tužilaštva pokazuju veliku frekvenciju imovinskih delikata, zajednicu ipak opterećuju one činjenice koje ostaju neotkrivene. Veliki procenat ovih ponašanja zasigurno otpada i na nasilničke delikte. Nasilje u svakodnevnom životu predstavlja veliki izazov za civilna društva, a kao dokaz za ove tvrdnje uzimamo samo reakciju međunarodnih institucija na ovu temu (vidi. Urban Crime Prevention – Guide for Local Authorities, CoE, 2002).

Za potrebe našeg istraživanja putem metode samoprijavlivanja, uzet ćemo nekoliko pitanja koja su relevantna za aproksimaciju nasilništva među osnovcima u Bosni i Hercegovini (e. *Violent related delinquency*). Radi se o problemima: vandalizma, nošenja oružja, grupnih tuča i nanošenja povreda.

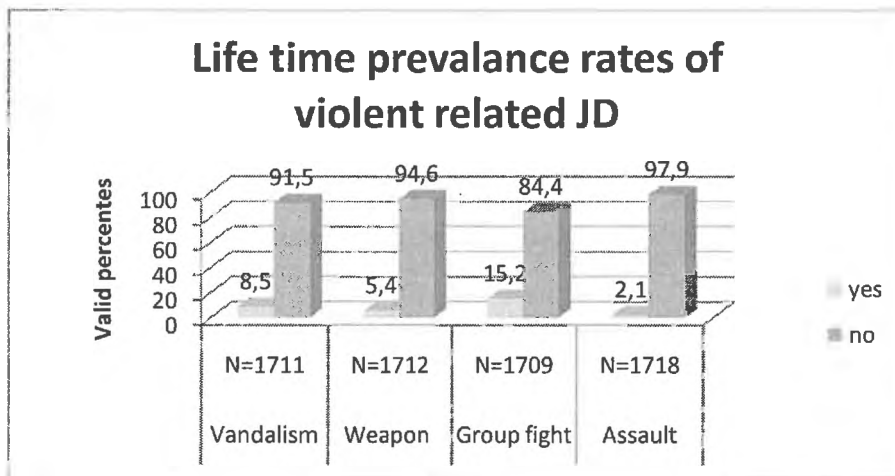
Ovdje se pod oružjem podrazumjevaju: šipka, nož ili lanac, pri čemu se ne misli na džepni nožić, dok pod nanošenjem povreda mislimo na povrede nanešene šipkom ili nožem. Kada govorimo o grupnim tučama mislimo na grupne tuče na školskom igralištu, fudbalskom stadionu, ulici ili nekom drugom javnom mjestu. Vandalizmom smatramo oštećenje nečega kao što je autobuska stanica, izlog, automobil ili sjedište u autobusu, vozu ili automobilu.

Svako od ovih pitanja koncipirano je kao logička konstrukcija koja počinje sa pitanjem da li smo uradili nešto od ovoga u posljednjih godinu dana, pri čemu ako respondent odgovori sa „DA“ nastavlja sa odgovorom. Ispitanicima se dalje postavljaju konkretnija pitanja o tome: „Koliko godina si imao/-la kada si to uradio/-la prvi put?“, „Da li si to uradio sam/-a?“, „Da li su te otkrili roditelji, policija, nastavnici ...?“ i „da li si kažnjen/-a za to posljednji put?“. Znači, ovim upitnikom željeli smo ispitati kvalitativna svojstva jednog nasilničkog postupanja od strane osnovaca uzrasta od 12-15 godina metodom „samoprijavlivanja- self reported“.

3.1. Rasprostranjenost nasilničkog ponašanja

Prvi dio analize odgovora na upite o delikventnom ponašanju ispitanika odnosi se na pitanja o tome da li su ispitanici uopšte ispoljavali neko od navedenih ponašanja, te ukoliko jesu u kojem obimu su takvo ponašanje ispoljavali u posljednjih dvanaest mjeseci. Fokusirajući se samo na posljednju godinu, željeli smo saznati : „*Da li si nešto od ovoga uradio/-la u posljednjih 12 mjeseci?*“. Na pitanje o samoprijavlivanju vandalizma, 91,5 % ispitanika je odgovorilo da nikada nije učilo tako nešto, dok 8,5% njih ipak priznaje takav akt; 94,6 % ispitanika nikada nije nosilo oružje dok njih 5,4 % to priznaje; u grupnoj tuči je učestvovalo 15,2 % ispitanika, dok je njih 2,1% nekoga lakše ili teže povrijedilo tako da je osoba morala potražiti pomoć ljekara (Ilustracija 2).

Ukrstimo neke od karakteristika metode samoprijavlivanja i nešto iz ambijenta Bosne i Hercegovine, kako bismo djelomično interpretirali ovakve stavove. Recimo, ovom metodom računamo na određeni broj mladih koji će pretjerivati (muški «mačizam»), međutim gubimo i one, većinom preddelinkvente, koji imaju hronični strah da će biti otkriveni pa ne odgovaraju na ovakva pitanja. Ovdje ćemo se zadržati na interpretaciji nekoliko fenomena. Iako čak 15,2% ispitanika kaže da je učestvovalo u grupnim tučama, ovaj podatak se također mora uzeti s rezervom. Naime, poznato je da u ovom uzrastu (barem u BiH) postoje neka nepisana pravila da se bude „dio raje“ i da je sramota ne tući se „za raju“.

Ilustracija 2

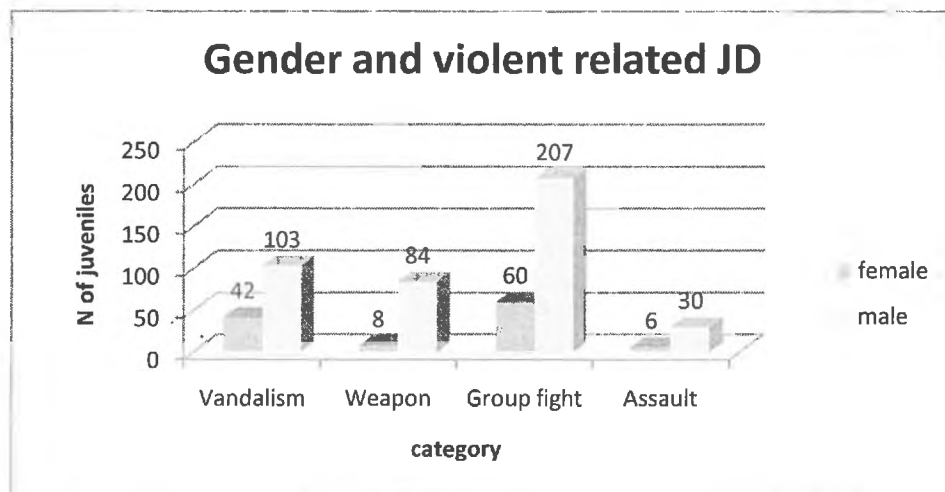
Analizom odgovora o rasprostranjenosti različitih oblika nasilničkog ponašanja prema broju "samo-prijavljenih" izvršenja dolazimo do podatka da je većina respondenata odgovorila da je neko od navedenih ponašanja učinila samo jedan put. Tako u vandalizmu jedan put učestvuje N=25, nošenju oružja N=6, grupnim tučama N=42, te u nanošenju tjelesnih povreda također N=6 ispitanika. Ipak, pored malog broja ispitanika koji se izjašnjavaju da su u dva, tri ili četiri puta učestvovali u vršenju nekog od definisanih oblika nasilja, značajan broj njih odgovorilo da su u grupnim tučama učestvovali pet ili više puta (N=39). U slučaju grupnih tuča, možemo reći da se vjerovatno radi o tome da se takav vid ponašanja, u ko-

me se osoba „identificira“ sa svojim vršnjacima i „neprijatelja“ jednog od članova njegove skupine „popredmečuje“ kao zajedničkog neprijatelja. Treba potcrtati da se prema frekvencijama očigledno izdvajaju uništavanje imovine, tj. vandalizam, te učestvovanje u grupnim tučama kao najčešći oblici delinkventnog ponašanja među populacijom anketiranih učenika osnovnih škola, pri čemu je nemali broj onih koji izjavljuju da takvo ponašanje nije izdvojeno, odnosno da su poduzeli samo jedan put. Iako je odavde vidljivo da je broj onih koji prvi put počinju nositi oružje nešto manji u odnosu na one koji čine ostale delikte iz ove grupe, ipak moramo zaključiti da prognostički gledano ovaj podatak ne ulijeva optimizam. Zajednica bi na ovakav podatak trebala promptno djelovati. Posebno ako njega prate i sve češći tragični slučajevi korištenja hladnog i vatrenog oružja od strane djece pomenutog uzrasta u „BH Crnoj hronici“. Ovdje moramo dodati i činjenicu da u stvarnosti (potvrđuju pedagozi u školama) djeca u školu nose i ručne bombe pa čak i pištolje koje roditelji kriju u kućama kao «ratni trofej».

3.2. Uzrast i spol, u vezi nasilničkog delinkventnog ponašanja

Naredna grupa odgovora koju smatramo bitnom jeste distribucija samoprijavljene delinkvencije mladih prema uzrastu i spolu. Naime, svakog znatizeljnika primarno, poslije kvantiteta pojave interesuje i podatak ko u njoj i koliko participira. Na ovom mjestu također ćemo se osvrnuti na grupnu analizu za sva četiri oblika nasilničkog ponašanja (vandalizam, nošenje oružja, grupne tuče, tjelesne povrede). Nakon izvršene distribucija starosti djece koja su sebe ocjenila kao izvršioce navedenih devijacija dolazimo do podatka da je vandalizam svojstven djeci od 13 (42 ispitanika) do 15 godina (29 ispitanika) pri čemu je najveća amplituda djece koja prijavlju ovo ponašanje u 14 godini života, u kojoj imamo čak 70 takvih ispitanika. Slična distribucija je zadržana je i kod ostalih ponašanja, u kojima je 14 godina uzrast u kojem se najfrekventnije počinju ispoljavati ovakva ponašanja. Grupne tuče počinju nešto ranije, u dvanaestoj godini dok ih u trinaestoj godini već značajan broj prijavljuje ovo ponašanje. Ipak najveći broj ispitanika prijavljuje da je u grupnim tučama učestvovalo sa četrnaest godina (N=125), što predstavlja oblik nasilničkog ponašanja sa najvećom frekvencijom „samoprijavlivanja“. U značajno manjem broju anketirani učenici prijavljuju nošenje oružja (ukupno N=92) i tjelesne povrede (N=36) kao oblike vlastitog nasilničkog ponašanja. Prosječna starosna granica od koje djeca počinju nositi oružje je nešto manje od 12 godina (11.99) što je alarmantan podatak za zajednicu. Šta da očekujemo od ove djece za 5-10 godina? Srednje vrijednosti uzrasta djece koja samoprijavljuju ostale oblike nasilničkog ponašanja jesu za vandalizam 11.42, grupne tuče 12.19 te za tjelesne povrede 11.9 godina starosti.

Prilikom analize odgovora respondenata o vlastitom učešću u različitim oblicima ponašanja sa elementima nasilja, u odnosu na varijablu spola, došli smo do podatka da među anketiranim učenicima sa aspekta spola onih koji prvi put ispolje neko od ovih ponašanja imamo statistički značajno prisutnije dječake nego djevojčice. Ovaj podatak je sasvim očekivan i uobičajen za kriminološka istraživanja uopšte.

Ilustracija 3

Kao što je prikazano u prethodnoj ilustraciji, djevojčice, iako značajno manje nego dječaci, ipak kroz odgovore samoprijavljaju sve oblicike nasilničkog ponašanja. U odnosu na ukupne frekvencije samoprijavljenog nasilničkog ponašanja, djevojčice se najviše nalaze u kategoriji izvršilaca vandalizma (N=42) i grupnih tuča (N=60) a simbolično u nošenju oružja (N=6) i tjelesnim povredama (N=6). Iako se radi o statistički značajnijem prisustvu dječaka od djevojčica u ovim devijacijama, mišljenja smo da se u slučajevima grupnih tuča i vandalizma radi o samoj granici značajnosti, odnosno da i mlade pripadnice ženskog spola primjetno participiraju u ovim devijacijama što predstavlja očigledan indikator za povećan stepen pažnje koju nadležne ustanove trebaju posvetiti ovim, tradicionalno neuobičajenim, oblicima ponašanja djevojčica.

3.3. Pojedinačno ili grupno nasilničko delinkventno ponašanje

U nastavku analize izvršit ćemo prezentaciju odgovora o samoprijavljenom delinkventnom nasilničkom ponašanju učenika u odnosu na pitanje da li su u tim ponašanjima učestvovali sami ili su ih počinili sa drugima (vršnjacima ili odraslim osobama). Cjelokupna analiza naslanja se na pitanje: *“Posljednji put da li to uradio/-la (vandalizam, nošenje oružja, grupna tuča, tjelesna povreda) sam/-a ili sa nekim?”* Ponuđeni odgovori su : *“Sam/-a”, “Sa odraslima”, “Sa drugom djecom”*. Obzirom da se radi o uzrastu u kome se djeca socijalno identificiraju ili bar to pokušavaju uraditi po prvi put samostalno u životu, želeći biti dio zajednice, ovakav pristup je jako značajan.

U odnosu na vandalizam kao oblik nasilničkog ponašanja, najveći broj ispitanika koji potvrdno odgovaraju na pitanje o izvršenju vandalizma, opredjeljuju se za odgovor da su u ovom ponašanju učestvovali zajedno sa drugom djecom (65.7%, ili N=90), dok znatno manje sami (26.3% ili N=36) ili sa odraslima (8% ili N=11). Potvrđuje se teza o smanjenim barijerama prilikom grupnog izvršenja vandalizma kod anketiranih učenika, koji svojim odgovorima potvrđuju da se ovakva ponašanja mnogo češće dešavaju zajedničkim djelo-

vanjem vršnjaka⁸. Stoga, veoma je interesantan pristup u kojem se upravo mladi sami izjašnjavaju o ovoj pojavi, amože se reći da je ovakav rezultat očekivan i socio-psihološki objašnjiv.

Nošenje oružja, kako to naš upitnik tretira, je problem koji je vjerovatno prisutan u cijelome svijetu među osnovcima. Čak imamo razloga za hipotetički zaključiti da nema razlike između razvijenih i nerazvijenih zemalja, gradova i zajednica uopšte. Postavljajući pitanje: *“Posljednji put, u kojoj prilici si nosio oružje?”*, očekivali smo tri moguća odgovora: *“Ja uvijek nosim oružje!”*, *“Kada sam išao/-la u školu”*, *“Kada izlazim vani sa prijateljima”*. Tako, prema odgovorima preovladava grupa ispitanika koja samoprijavljuje ovaj oblik nasilničkog ponašanja, da oružje nosi prilikom izlaska vani sa prijateljima (70.4%, ili N=57), a prilikom odlaska u školu značajno manji broj (13.6%, ili N=11), kao i onih koji to čine uvijek tj. svim prilikama (16%, ili N=13). Kao što vidimo, većina učenika koji potvrđuju da nose oružje to čini kada izlazi vani s drugovima. Ovaj podatak samo potvrđuje teoriju samoaktuelizacije i samoidentifikacije pojedinaca u grupe kojima (misle da) pripadaju.

O grupnim tučama smo već govorili u prethodnim poglavljima, te smo rekli smo šta to opredjeljuje ispitanike da postanu vandali i konstatovali da je čak u 90 slučajeva vandalizam rezultat *“ambijenta u grupi”*. Slično bi se moglo zaključiti i za grupnu tuču. One su dio kulta osnovaca i rezultat rivalstva. Nekada su razosi za to pripadanje različitim navijačkim skupinama a nekada *“generacijski bunt sam po sebi”*. U našoj analizi možemo zapaziti da su na pitanje: *“Posljednji put, kakva je ta tuča bila?”*, ispitanici odgovarali sa: *“Mi smo se tukli sa drugom djecom”* ili *“U tuči je bilo i odraslih”*. Rezultat je bio da se najveći broj respondenata izjasnio da je to bilo sa drugim vršnjacima (81.7%, ili N=187) dok je njih mnogo manji broj ispitanika reklo da je u tuči bilo i odraslih (18.3%, ili N=42).

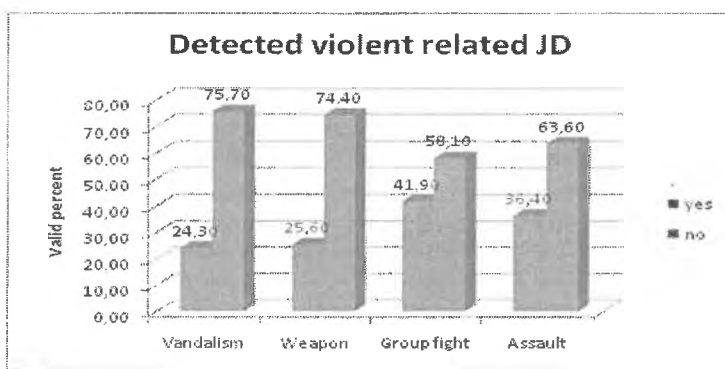
Danas u Bosni i Hercegovini u razgovoru sa pedagogima u osnovnim i srednjim školama možete čuti jako zabrinjavajuće konstatacije. Recimo: *“djeca u torbi imaju noževe”*, *“neka od njih imaju bombe”*, *“...nose šarafčigere i prijete jedni drugima”* itd. Ovakva slika je uobičajena i danas roditelji imaju veliki strah ne samo u pogledu kvaliteta nastave koju će djeci pružiti nastavnici, već i u pogledu sigurnosti svog djeteta. Metodom samoprijavlivanja na upit: *“Posljednji put da li si to (tjelesna povreda) uradio/-la sam/-a ili sa nekim?”*. Ponudeni odgovori su: *“Sam/-a”*, *“Sa odraslima”*, *“Sa drugom djecom”*. Tako, dobiveni odgovori pokazuju da je najveći broj ispitanika odgovorio da je to radio sam (56.3%, ili N=18), zatim nešto manje sa drugom djecom (31.3% ili N=10), te gotovo zanemariv broj ispitanika koji su izjavili da su u povrijeđivanju druge osobe učestvovali sa odraslima (12.5%, ili N=4).

⁸ Ako bismo slično pitanje postavili lokalnim vlastima (naročito onima u Sarajevu) pitavši ih o tome da li je prisutan vandalizam na prema imovini gradskog prevoza i slično, dobili bismo odgovor da je stanje kritično. Naime, svake godine (barem 2 puta) u terminima odigravanja gradskog fudbalskog derbija dviju ekipa iz Sarajeva, imovina gradskog prevoza bude značajno devastirana kao rezultat vandalizma. U posljednje dvije godine se čak u tim terminima potpuno obustavlja gradski saobraćaj koji vodi do stadiona kako bi se preveniralo vandalsko ponašanje. Interesantno je da mladi navijači ovakav čin ismijavaju jer je on u tom momentu sporedan u odnosu na rezultat *“mog fudbalskog tima”* i *“dobru atmosferu u grupi kojoj pripadam”*

3.4. Otkrivena i kažnjena nasilnička delinkventna ponašanja

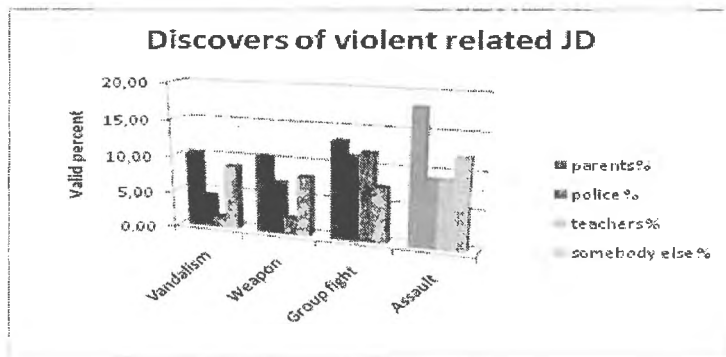
Jedan od najznačajnijih problema kojima se savremena kriminologija bavi jeste problem registrovanih i neregistrovanih asocijalnih ponašanja. S tim u vezi, za naše istraživanje čini se relevantnim interpretirati broj samoprijavljenih delinkventnih ponašanja u odnosu na to da li su ili nisu bila otkrivena i dali su osobe za njih bile kažnjene te od koga su te kazne izvršene.

Od ukupnog uzorka onih koji su za ponašanja koja navodimo (vandalizam, nošenje oružja, grupne tuče, tjelesne povrede) izjavili da su ista počinili, različit je broj onih koji su bili otkriveni. Ilustraciji 4 prikazana je distribucija i omjeri otkrivenih i neotkrivenih oblika nasilničkog delinkventnog ponašanja. Vidimo da i u slučajevima samoprijavlivanja delinkvencije vrijedi pravilo da tamna brojka neke pojave ostaje uvijek veća od onog broja koji budu zvanično registrovani. Nasilnička ponašanja sa najvećom stopom otkrivenosti jesu grupne tuče (41.9%), zatim slijede tjelesne povrede (36.4%), nošenje oružja (25.6%) te na kraju vandalizam (24.3%).

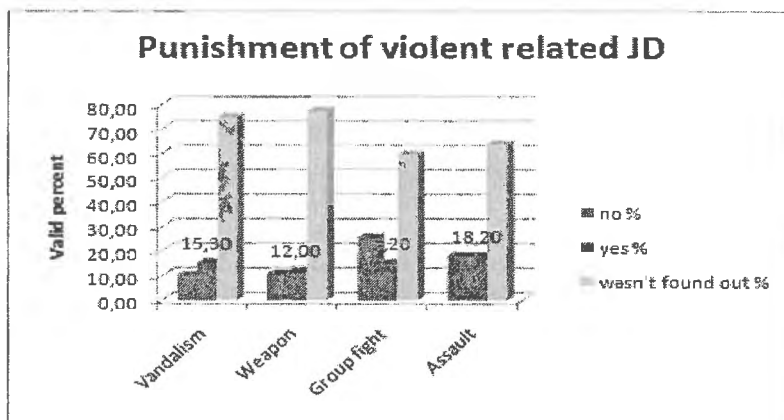
Ilustracija 4

Interesantna je distribucija i one, optimističke varijante o otkrivenim slučajevima nasilničkog ponašanja među anketiranim učenicima. Naime, ako analiziramo samoprijavljene oblike ovih ponašanja i fokusiramo se samo na slučajeve koji su bili otkriveni, naravno da se postavlja pitanje: „*Tko ih je otkrio?*“. Ukratko ćemo se osvrnuti i na odgovore ove grupe pitanja. Tako, u prvom redu ovdje je bilo za očekivati da će to biti roditelji, a zatim neke druge osobe. Obzirom da su kao odgovor bili ponuđeni policija i nastavnici, može se pretpostaviti da ovo „detektiranje“ od strane „neke drugog“ se primarno odnosi na nekog od užeg ili šire člana domaćinstva (rođaci, nane, dede itd...). Tako, prema rezultatima prikazanim u ilustraciji 5, vidljivo je da u otkrivanju nasilja među učenicima u najvećem procentu učestvuju roditelji, te kod grupnih tuča i tjelesnih povreda u približnim omjerima policija i nastavnici. Može se primjetiti da su nastavnici naročito „neuspješni“ prema odgovorima ispitanika u otkrivanju nošenja oružja i vandalizmu (koje se vjerovatno dešava većinom van škole ili bliže okoline). Svakako je značajno prisustva roditelja u otkrivanju ovih oblika ponašanja, jer se porodica smatra jednom od najznačajnijih karika u lancu primarne socijalne kontrole ponašanja djece i adolescenata.

Ilustracija 5

Ako kaznu posmatramo kao epilog jednog procesa prema sistemu "akcija-reakcija", onda će biti interesantno vidjeti u koliko slučajeva su oni koji su sebe prijavili kao delinkvente bili otkriveni i kažnjeni (neformalno) za taj čin (vidi ilustraciju 6). Možda zvuči iluzorno ali ipak ohrabruje činjenica da su u slučajevima u kojima su bili otkriveni u svojim ponašanjima ipak u velikoj većini situacija bili kažnjeni za to. Na kraju, posmatramo slučajeve u kojima su delinkventa ponašanja bila otkrivena, neotkrivena, kada su za njih osobe bile kažnjene odnosno kada za takva ponašanja, bez obzira što su bila otkrivena osobe nisu bile kažnjene. U skladu sa očekivanja, najfrekventniji su slučajevi "Neotkriveni" što ipak i u sferi samoprijavlivanja delinkvencije kao novom metodu aproksimacije "tamna brojka delinkventnog ponašanja" preslikava stanje iz konvencionalne analize kriminaliteta prema kojima je tamna brojka i do 10 puta veća od one koju policija, kao izvršni organ Vlade, prezetira javnosti.

Ilustracija 6

4. Zaključak

U zaključku analize podataka o oblicima delinkventnog ponašanja učenika osnovnih škola u Bosni i Hercegovini, dobivenih metodom "samoprijavlivanja", a u okviru međunarodne studije koja je provedena u toku 2005. i 2006. godine, možemo reći da su djeca i adolescenti u našj zemlji u značajnoj mjeri uključeni o ponašanja koja uključuju primjenu nasilja. Nošenje oružja u različitim prilikama, uništavanje javne ili private imovine, tjelesno povrijeđivanje drugih osoba te učestvovanje u tučama zaista su frekventne pojave među djecom i adolescentima u našoj zajednici. Također, značajno je istaći da su u činjenju ovih radnji skloni su se udruživati sa drugim vršnjacima ali i sa odraslima. Možemo reći da se čini apsolutno neophodnim provoditi detaljne studije i analize podataka u cilju pokušaja objašnjenja uslova i uzroka nasilničkog ponašanja među maloljetnicima. Shvatanje karakteristika ovog neprihvatljivog i štetnog ponašanja bitno je zbog usmjeravanja škola i porodica, kao i ostalih nadležnih ustanova, u pravcu intenzivnijeg i efikasnijeg preventivnog djelovanja.

Posebnu pažnju potrebno je usmjeriti na uzrast djece, za koju se istraživanjima pokazuje da se prvi put susreću sa određenim oblicima nasilja, pri čemu naglašavamo da je i za neke teške oblike nasilničkog delinkventnog ponašanja starosna granica daleko ispod granice krivične odgovornosti. Također, smatra se značajnim potcrtati neefikasnost nadležnih ustanova i pojedinaca kada je u pitanju otkrivenost ovih oblika ponašanja, jer podaci dobiveni ovom istraživanjem pokazuju da značajan broj slučajeva ostaje neotkriven s čime nastupaju gotovo nepopravljive posljedice kako po počinioca i žrtvu tako i društvo u cjelini. U tom smislu, posebnu ulogu imaju svi oni koji imaju priliku često kontaktirati i komunicirati sa djecom i mladima, kako bi učestvovali, ne samo u otkrivanju nasilja, već i u provođenju preventivnih aktivnosti. To se posebno odnosi na **roditelje i školu**, jer policija otkrije samo jedan minimalni dio, dok su ovi prvi u boljoj mogućnosti da otkriju odnosno potaknu reakciju na takva ponašanja.

Literatura

- **Barberet, R., Bowling, B., Junger-Tas, J., Rechea-Alberola, C., van Kesteren, J., Zurawan, A.** (2004) *Self-Reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain*, Helsinki: European Institute for Crime Prevention and Control, affiliated with the United Nations (HEUNI).
- **Budimlić, M., Maljević, A., Muratbegović, E.** (2008) *International Self-Reported Delinquency Study: National Report- Bosnia and Herzegovina*, (Neobjavljen nacionalni izvještaj), Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka.
- **Junger-Tas, J., Haen Marshall, I., Ribeaud, D.** (2003) *Delinquency in an International Perspective- The International Self-Reported Delinquency Study (ISRD)*, The Hague: Kugler Publications.